

ANADOLU'DAN DERLENMİŞ İKİ TÜRK MASALINDA ANAERKİL SİMGELER*

MATRIARCHAL SYMBOLS IN TWO
TURKISH FAIRY TALES COLLECTED
FROM ANATOLIA

Dr. Öğr. Üyesi Ünsal ÇİMEN

Muş Alparaslan Üniversitesi

Felsefe Bölümü

E-posta: u.cimen@alparaslan.edu.tr

Orcid: 0000-0003-0575-6053

Öz

Bu çalışmada, Macar Türkolog Ignacz Kunos (1860–1945) ve Alman kökenli masal anlatıcısı Elsa Sophia von Kamphoevener (1878–1963) tarafından Anadolu'dan derlenen 'Büyülü Nar Dalı ve Güzel Kız' ile 'Altın Elma' adlarındaki iki Türk masalı, barındırdıkları anaerkil simgeler açısından incelenecektir. Bu simgeler, Türk olmayan diğer söylencelerde bulunan benzer simgeler ile karşılaştırılacak ve böylece Anadolu'da veya Anadolu'ya yakın bölgelerde bulunan diğer kültür dairelerinin Türk kültürü üzerinde bırakmış olduğu izleri görmek mümkün olacaktır. Bu iki masalın çalışmamıza dahil edilmesi ise, sözü edilen türden anaerkil simgelerin bu iki masamızda sıkça kullanılması ve de bu simgelerin diğer pek çok masalda rastlayabileceğimizden çok daha belirgin olması sebebiyledir. İncelenen anaerkil simgeler, oğul/sevgili/tanrı/kral'ın kurban edilmesi ve de oğul/sevgili/tanrı/kral ile tanrıça/kraliçe'nin kutsal evliliği hakkındaki simgelerdir. Bu simgeler şu söylenceler üzerinden ele alınacaklardır: Anadolu'da tanrı Attis ve tanrıça Kibebe, Sümer'de tanrı Dumuzi ve tanrıça İnanna, Atina'nın efsanevi kralı Theseus ile Prenses Ariadne, Argonotların önderi İason ile Prenses Medea.

Anahtar kelimeler: Anaerkil, kutsal evlilik, kurban edilen tanrı/kral, elma, nar.

Abstract

In this work, two Turkish fairy tales, 'The Enchanted Pomegranate Branch and the Beauty' and 'The Golden Apple,' collected from Anatolia by Elsa Sophia von Kamphoevener (1878–1963), a German fairy tale teller and Hungarian Turcologist Ignacz Kunos (1860–1945) will be explored in terms of the matriarchal symbols they contain. These symbols will be compared with similar symbols of non-Turkish mythologies, and thus, it will be possible to see the traces of other cultural circles in Anatolia or regions close to Anatolia on Turkish culture. These two fairy tales were included in the study because the matriarchal symbols of the mentioned type are frequently used and are more apparent than have been come across in many other fairy tales. The matriarchal symbols examined are related to the sacrificial ceremony of son/lover/god/king and the sacred marriage of son/lover/god/king and goddess/queen. These symbols will be discussed through the following myths: god Attis and goddess Cybele in Anatolia; god Dumuzi and goddess Inanna in Sumer; Theseus, the legendary king of Athens and Princess Ariadne; Jason, the leader of the Argonauts, and Princess Medea.

Keywords: Matriarchy, sacred marriage, sacrificial god/king, apple, pomegranate.

* Bu makale, 18–20/10/2022 tarihlerinde Ardahan'da düzenlenen III. Uluslararası Mitoloji Sempozyumu'nda, "Anadolu'dan Derlenmiş İki Türk Masalında Yer Alan Anaerkil Ögelere Dair Bir İnceleme" adında bildiri olarak sunulan çalışmanın genişletilmiş halidir.

GİRİŞ

Bu çalışmada Anadolu'dan derlenmiş iki Türk masalı incelenecektir. İncelemenin konusu ise bu iki masalın taşıdığı anaerkil simgelerdir. Anaerkil simge ile kastedilen; anaerkil geleneğin¹, örneğin kuyu, pınar, elma, nar ve benzeri olgulara yüklemiş olduğu anlamlardır. Bu bağlamda incelenecek masallardan ilki, Ignacz Kunos tarafından derlenen, *Büyülü Nar Dalı ve Güzel Kız* adlı masaldır (Kunos, 1913: 159–173). Diğeri ise Elsa Sophia von Kamphoevener tarafından derlenen *Altın Elma* adlı masaldır (Kamphoevener, 2004: 133–146).

Bu masallardaki anaerkil simgeler şu iki grupta toplanabilir: Kutsal evlilik ve de oğul/sevgili/tanrı/kral'ın kurban edilmesi ile ilgili simgeler. Bunlar eski toplumlara ait söylencelerde ve destanlarda izlerini görebileceğimiz simgelerdir. Kutsal evlilik; tanrıyı temsil eden kralın, tanrıçayı temsil eden kraliçe ya da rahibe ile cinsel birliktelik yoluyla gerçekleştirdiği bir verimlilik büyüdür. Burada kral, kraliçe ile birlikteliği yoluyla krallık payesini de almaktadır.² Örneğin Sümer söylencelerinde tanrı Dumuzi'nin tanrıça İnanna ile evlendikten sonra kral olmasında bu husus görülebilmektedir (Kramer, 2002: 367–368). Söylencelerdeki bu durum, toplumsal düzlemde tanrı Dumuzi'yi temsil eden kral ile tanrıça İnanna'yı temsil eden kraliçe arasında gerçekleşmektedir.

Kralın kurban edilmesi de yine bir verimlilik büyüü olarak geçmektedir. Kurban edilen kralın kanı ve eti ekinlere karıştırılır, böylece ekinlerin veriminin artacağı düşünülür.³ Ölen kralın yerine seçilen yeni kralın, tanrıçanın rahminden yeniden doğan eski kral olduğuna inanılır. Kutsal evlilik, kurban edilen kralın yeniden doğumunu sağlayan bir büyü olarak da görülür.

Kutsal evliliği simgeleyen elma, nar, incir gibi meyveler vardır. Truva Savaşı'na sebep olduğu söylenen Paris ile Helen arasındaki aşk hikâyesinde tanrıçalar Hera, Athena ve Afrodit, Paris'in sahip olduğu altın elmayı istemişler, Paris ise elmayı Afrodit'e vermiştir. Çünkü Afrodit bu elma karşılığında Paris'e dünyanın en güzel kızı olan Helen'i vadetmiştir (Hard, 2004: 437–480). Bir başka örnek de Köroğlu Destanı

¹ Bu makalede *Anasoylu* terimi yerine *Anaerkil* terimini kullanmayı tercih ettim. Bunun sebebi, aşağıda yer verecek olduğum örneklerin kadının toplumsal konumunda sahip olduğu erki gösteren örnekler olması sebebiyledir. Anaerkil deyince sadece kadının yönetici olduğu toplumsal bir düzeni kastetmiyorum. Anaerkil bir toplum ile ifade etmek istediğim, yönetici bir konumda olmasa dahi, toplumsal konumu gereği kadının (veya dişi cinsin) önemli bir erke sahip olduğu toplum modelidir. Örneğin Prenses Medea, Prens İason'un başarılarının arkasındaki asıl güçtür. Medea olmasa, İason'un Altın Post'u ele geçirmesi mümkün olamazdı. Burada asıl kahraman İason olsa da, onun arkasında, zor görevleri başarmasının asıl nedeni olarak Prenses Medea'nın olmasını anasoyluluk kavramı ile açıklayamayız. Medea bir erke sahiptir ve bu erk ile İason'un Altın Post'u ele geçirmesini sağlar. Yine, masamızda geçen Şehzade Halil'in, rüyasında gördüğü güzel bir kızdan Buta yani vergi alıyor olması da bir erk olarak görülmelidir. Böylesi masal ve söylenceler, bir zamanlar kadının toplumsal konumunda sahip olduğu erki göstermesi açısından önemlidir. Anaerkil toplumlar hakkında yazılmış güncel bir eser için bk. (Goettner-Abendroth, 2023).

² Bitkilerin baharda canlanmasını gök baba ile yer ana arasındaki kutsal evlilik ile açıklayan bir Sümer şiiri için bk. (Kramer, 2002: 364–36). Judith Yarnall, Circe ile Odysseus arasında Aeaea adasında geçen birlikteliğin kutsal evliliği temsil ettiğini ileri sürmektedir, bk. (Yarnall, 1994: 50). Kutsal evlilik hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. (Eisler, 1996).

³ Kutsal kralın kurban edilmesi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Frazer, 1991: 211–234).

üzerinden verilebilir: Köroğlu, sevdiği kızı yani Nigar'ı kaçırmak için onunla bir nar bahçesinde buluşmuştur (2003: 53–54). Yine, Anadolu'da Frigya bölgesinde eski bir inanç olan tanrı Attis'in annesi Nana'nın, göğsüne bir badem ya da nar koyarak hamile kaldığı söylenmektedir (Frazer, 1991: 286). Attis tıpkı Adonis ve Osiris gibi kurban edilen ve ardından dirilen bir tanrıdır, bu tanrıların kurban edilmesi bir verimlilik büyüsüdür ve böylece insanlara ve doğaya can katarlar.⁴

Kutsal evliliği simgeleyen bu meyvelerin aynı zamanda ölüm ve yeniden doğum ile ilişkilendirildiği de fark edilebilir. Çünkü oğul/sevgili/tanrı/kral'ın⁵ kurban edilmesi ile onun yeniden doğumu bir madalyonun iki yüzü gibidir. Örneğin, Yunan söylencelerinde Kore ya da Persephone olarak bildiğimiz tanrıça, yer altındaki ruhların alınlarını nar suyu ile işaretler ki, bunun onların yeniden doğmaları için gerekli olduğuna inanılırdı (Conway, 2007: 28).

Benzer simgeler ile ilgili olarak, seçilecek olan yeni kralın yaptığı yolculuk ve bu yolculuk sırasında gerçekleştirmiş olduğu ödevlerden de söz edilebilir: İason ve Argonotların altın kürklü koçu bulmak için yaptıkları yolculuk ve bu yolculukta İason'a Prenses Medea'nın pek çok defa yardım etmesi; öküz başlı bir yaratık olan Minotaur'u öldürmek için Theseus'un yaptığı yolculuk ve Girit kralı Minos'un kızı Ariadne'nin ona yardımcı olması gibi. Benzer şekilde, inceleyeceğimiz masallarımızda da padişah ve şehzadelerin yolculuklar yaptıkları, prenseslerin ise onlara yardımcı oldukları görülür. Bu yolculuklar aslında öte dünyaya yapılmış yolculuklar olup, kahramanın tanrıçanın gizemlerine katılımını ve böylece ölüp dirilmeyi deneyimlemesini ifade ederler. Örneğin Kelt söylencelerinde *Bran'in Yolculuğu* diye bir hikâyeye vardır. Bran, bir akşam ziyafet sırasında gizemli bir kadın ile karşılaşır; kadın ona çok güzel, cennet gibi bir yerden bahseder ve oraya gitmesini söyler. Ertesi gün Bran bir gemi kiralar ve yanına aldığı arkadaşlarıyla birlikte denize açılır. Burası bir adadır ve Bran buraya geldiğinde adanın binlerce kadınla dolu olduğunu görür. Onu, elinde elma dalı tutan bir kadın karşılar. Bu adada bir süre kalırlar. Adadan ayrılacakları sırada ise kadın ona elma dalını verir ve geriye döndüklerinde karaya ayak basmamasını söyler. Fakat Bran bunu unutur ve geri döndüğünde toprağa ayak basar. Tam o anda yaşlanır ve bedeni küle dönerek denize doğru savrulur (Matson, 2010: 17). Bu ada aslında öteki dünya yani ölümler diyarıdır; Bran bu adaya gidip gelerek tanrıçanın gizemlerine katılmıştır.

Elmanın aşk ve kutsal evliliği simgelediğini ifade etmiştik ancak elma aynı zamanda ölümü de simgeler. Çünkü öteki dünyaya yani tanrıçanın rahmine gitmek de tanrıça ile kutsal evlilik bağının kurulması anlamına gelir. Kral Artur'un ölüm zamanı geldiğinde bazı gizemli kadınların onu bir kayık ile Avalon adındaki bir adaya taşıdıkları görülür; Avalon ise ölümler diyarıdır ve *Elmalar Adası* anlamına gelmektedir (Monaghan, 2004: 28–29; Matson, 2010: 7). Keltlerin şamanları olarak ifade edebileceğimiz Druidlerin, asalarını elma ağacından yaptıkları bilinmektedir (Matson,

⁴ Attis, Adonis ve Osiris'in ölen ve dirilen özellikleri ile ilgili olarak bk. (Frazer, 1991: 268–310).

⁵ Tanrıçanın oğul/sevgili'si ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. (Baing ve Cashford, 1993: 131–134; 145–174).

2010: 5).⁶ Aşağıda yer verdiğimiz ikinci masal olan *Altın Elma* adlı masalda da bir kadın; altın bir elma dalını, kahramanımız Halil'e vermektedir.⁷

Bu çalışmada, yukarıda bahsedildiği türden simgeler üzerinden Anadolu'dan derlenmiş bu iki Türk masalının anaerkil geçmişe tutmuş olduğu ışık ve de farklı kültür dairelerinin birbirileri ile ilişkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu tür simgeler birçok masalda tespit edilebilir; bu iki masalın seçilme sebebi ise böylesi simgelere daha sık ve açık bir şekilde yer vermelerine dayanmaktadır. Söz konusu simgeler, Türk olmayan söylencelerdeki benzer simgeler ile karşılaştırılmak suretiyle açıklanacaktır.

Dünyanın farklı yerlerindeki farklı kültürlerin söylencelerinde benzer olgulara rastlamak mümkündür. Özellikle Anadolu coğrafyası söz konusu olunca, bu coğrafyada yaşayan Türklerin masallarında, daha önce burada bulunan eski kültürlerin veya bu coğrafyaya komşu kültürlerin söylencelerinden izlerin olması şaşırtıcı olmamalıdır.

Büyülü Nar Dalı ve Güzel Kız

Masal, canı sıkılmış bir padişahın çıktığı gizli bir yolculuğu ve bu yolculukta yaşadıklarını konu alır. Yolculuğun gizli olmasından dolayı padişah, kendine çok benzeyen birini geçici olarak padişah göstermek ister. Arayışı neticesinde böyle birini bulan padişah, kendisine benzeyen bu şahsı tahta oturtturarak yolculuğa çıkar. Burada, gerçek kralın yerine bir sahte kral atanması söz konusudur. Söylencelerde ve bazı ilkel toplumların geleneklerinde görülür ki, belli bir süreyle gerçek kralın yerini alan sahte kral, sonunda kurban edilir ve ardından gerçek kral yine görevinin başına döner. Bu durum, gerçek kralların kendilerini bekleyen ölümden kurtulmaları için kullandıkları bir yöntemdir.⁸

Masalımıza geri dönersek, Padişah, yolculuğu sırasında bir nehir ve bu nehirde akıntıya kapılmış bir elma görür. Elmayı alır ve yer. Fakat sonra, elma bahçesinin sahibinden izin alması gerektiğini düşünen padişah, elmanın sahibini aramaya koyulur. Bir süre sonra bir çiftçiye rastlar ve ona elmanın sahibini sorar. Çiftçi, elma bahçesinin sahibinin evini biliyordur. Padişah hemen o eve gider; kapıyı yaşlı bir kadın açar. Elma bahçesinin kendisine ait olup olmadığı sorulunca, yaşlı kadın bahçenin kızına ait olduğunu söyler. Bunun üzerine padişah, kızdan elma için izin almak ister. Yaşlı kadın kıza durumu anlatır; kızın cevabı, "Ancak elmayı yiyen benimle evlenmeyi kabul ederse izin veririm." olur. Burada elmanın evlilik ile ilişkilendirilmiş olduğu görülmektedir; dolayısıyla, padişah ile elmanın sahibi olan kız arasında elma üzerinden kurulan bu ilişkinin bir kutsal evliliğe işaret ettiği düşünülebilir.⁹

Padişah, kıza olumlu bir cevap verir. Bunun üzerine hemen düğün hazırlıkları yapılır, ardından kız ve padişah evlenir. Padişah bir süre karısı ile birlikte kaldıktan

⁶ Druidler hakkında bk. (Matson, 2010: 46).

⁷ Türk kültüründe elma ile ilgili olarak ayrıca bk. (Altun, 2008; Bakırcı, 2019; Aksoy, 2007; Şimşek, 1996 & 2008; Yeşil, 2015).

⁸ Sahte (yalancı, geçici) kralın öldürülmesi ile ilgili olarak bk. (Frazer, 1991: 221–234).

⁹ Elmanın aşk, cinsellik ve evlilik ile ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Cıbroğlu, 1996: 368–374).

sonra ayrılmak zorunda olduğunu çünkü yolculuğuna devam etmesi gerektiğini söyler. Ayrıca eğer bir oğlan çocukları olacak olursa ona vermesi için karısına bir uğurluk uzatır ve karısından, doğuracağı çocuğa, saraya gelerek uğursuz ve hayırsızı aradığını söylemesini ister.

Bir süre sonra padişahın karısının bir oğlu olur. Oğlan büyüdüğünde kadın, kocasının dediğini yapar. Uğurluğu oğluna vererek saraya gitmesini, uğursuz ve hayırsızı aradığını söylemesini ister. Genç oğlan bunun üzerine yola çıkar. Yolda yanına yoldaş olarak bir çiftçinin oğlunu alır. Birlikte yürürlerken su kuyusuna rastlar ve su içmek isterler. Fakat kuyu derindir. Çiftçinin oğlu, padişahın oğluna kuyuya inerek su içmesini, daha sonra kendisini kuyudan yukarı çekebileceğini söyler. Bunun üzerine padişahın oğlu kuyudan aşağı iner ve su içer. Ancak arkadaşı onu yukarı çekmek için bir şart koşar ve "Eğer saraya varınca uğursuzun oğlunun ben, senin ise çiftçinin oğlu olduğunu söyleyeceğine yemin edersen seni yukarı çekerim." der. Şehzade bu teklifi kabul etmek zorunda kalır ve ardından çiftçinin oğlu, onu kuyudan yukarı çeker.

Masalda sözü edilen kuyu önemli bir simgedir, bu kuyuya padişahın oğlunun inerek su içmesi o açıdan manidardır. Su kaynakları ve kuyular tanrıçanın rahmini simgelerler, aynı zamanda yer altına yani ölümler diyarına (rahim) giriş yerleridir.¹⁰ Tanrıçanın rahmine girmek ölümü, bu rahimden çıkmak ise yeniden doğumu simgeler. Padişahın oğlunun su kuyusuna inmesi, onun ölüm ve yeniden doğumu deneyimlemiş olduğunu gösterir ki bu da bize, onun padişahın yerine geçecek olan yeni padişah ya da tanrı/kral olduğunu, çiftçinin oğlunun ise onun yerine kurban edilecek sahte kral olduğunu ifade eder.

Gençler nihayet saraya vararak görevlilere uğursuz ve hayırsızı aradıklarını söylerler. Padişah, uğursuz ve hayırsızı arayan gençleri duyunca hemen görevlilere emir verip onları huzuruna getirtir. Şehzade sözünde durur ve padişaha kendini çiftçinin oğlu olarak tanıtır, çiftçinin oğlu ise kendisini padişahın oğlu olarak tanıtır.

Günler geçer, bir gün sahte şehzade rüyasında bir derviş görür. Derviş, oğlana güzel prensesi tanıtır ve aşk kadehinden içirtir. Sahte şehzade uyandığında artık âşık olmuştur. O günden sonra yemez içmez olur. Hekimler hiçbir çare bulamazlar. En sonunda sahte şehzade, güzel prensese âşık olduğunu ve onu aramak için yollara düşeceğini padişaha söyler. Babası, oğlunun böyle bir maceraya girmesini kabul etmek istemeyince, sahte şehzade kendisi yerine çiftçinin oğlunun yani aslında gerçek şehzadenin güzel prensesi bularak saraya getirmesini ister.

Burada, halk sufizminde gördüğümüz şekliyle, âşığın güzel bir kızdan buta (vergi) alması söz konusudur. Şehzade, rüyasında dervişin kendisine tanıttığı güzel kızın eliyle sunulan aşk kadehinden içer. Aşk kadehinden içilen şey burada aşk

¹⁰ Su kuyusu ve rahim arasındaki ilişki hakkında bk. (Eliade, 2002: 42–43). Erich Neumann da su kuyusu ve diğer su kaynakları ile kadın ve yer altı (rahim, öte dünya) arasındaki ilişki üzerine şunları söyler: "...masalarda bir kuyunun sıklıkla yer altına ve özellikle de yer ananın ülkesine açılan bir geçit olması raslantı değildir..." (Neumann, 2015: 48). Su kuyusu, rahim ve yer altı ile ilgili olarak ayrıca bk. (Campbell, 1960: 61–62).

bâdesini temsil eder ve böylece şehzade buta almış olur.¹¹ Buta alan şehzade ise sahte şehzadedir yani çiftçinin oğludur. Fakat prenses ile kutsal evliliği yapacak kişinin gerçek şehzade olması gerekmektedir. Padişah, oğlunun prensesi aramak gibi tehlikeli bir maceraya atılmasını istemediği için kendi oğlu yerine çiftçinin oğlunun prensesi bulmasını ister; böylece, gerçek şehzade prensesi bulmak için görevlendirilir.

Uzun bir arayıştan sonra şehzade prensesi bulur. Prens sarayda muhteşem bir bahçe içerisindeki küçük köşkte kalmaktadır. Şehzade, kız ile buluşmak için bu bahçeye girer. Derken, prensesin köşkün kapısında görüldüğü an, bahçeyi şehzadenin gözlerini kamaştıran görkemli bir ışık doldurur. Prensесin güzelliği karşısında şehzade hayran kalmıştır. Fakat şehzadeye yaklaştığı sırada prenses aniden bayılır ve düşer. Prensес kendisine geldiğinde ise şehzadeye, onun Şah Süleyman'ın oğlu olduğunu, bir bahçede bulunan şarkı söyleyen nar dalını getirirse kendisiyle evleneceğini söyler.

Şehzade, prensesin istediğini yapmak için yola çıkar ve günlerce yürüdüktan sonra karşısına bir bahçe çıkar. Bahçenin girişinde ise korucu vardır. Şehzade, korucuya şarkı söyleyen nar dalını sorar. Korucu, oğlana üç ay boyunca yürümesini, böylece annesine ait bahçeye varabileceğini söyler. Korucunun annesi ise nar konusunda şehzadeye yardımcı olacaktır. Oğlan uzun süre yürüdüktan sonra sonunda bahsedilen büyük bahçeye varır. Korucunun annesi yaşlı bir kadındır. Kadının saçları bembeyaz, kirpikleri kırmızı, kaşları ise ok gibidir. Gözlerinden ateş saçan yaşlı kadının aynı zamanda çok uzun tırnakları vardır.

Prensес, şehzade ile evlenmek için ondan şarkı söyleyen nar dalını getirmesini istemiştir. Dolayısıyla bu nar dalının kutsal evliliği temsil ettiği düşünülebilir. Ancak nar dalı, o yaşlı ve çok uzun tırnakları olan kadının bahçesindedir. Yaşlı kadın ise tanrıçanın yaşlılık halini simgeler. Tıpkı Ay'ın üç evresi olan "büyüyen hilal", "dolunay" ve "küçülen hilal" evreleri gibi, kadınların da "genç kız", "anne" ve "yaşlı kadın" olmak üzere üç dönemi vardır ve bunlar Ay'ın sözünü ettiğimiz evreleri ile özdeşleştirilmiştir. Genç kız ya da bakire dönemi, Ay'ın büyüyen hilal evresini; annelik dönemi, dolunayı; yaşlı kadın dönemi ise küçülen hilal evresini simgeler. Dolayısıyla bu masalda prensesin, bakire tanrıçayı; şehzadenin annesinin, tanrıçanın annelik dönemini; yaşlı kadının ise tanrıçanın yaşlılık dönemini temsil ettiğini düşünebiliriz.¹²

Şehzade çok büyük ve güzel bir bahçeye gelir, bahçenin tam ortasında nar ağacını görür, bir dalını koparır ve uzaklaşarak bahçeden çıkar. Şehzadenin nar dalını aldığını gören kadın ona nar dalına iyi bakmasını, düğün günü süresince onu dinleyebilirse narların onu seveceğini ve her sıkıntıdan koruyacaklarını söyler.¹³

¹¹ 'Buta almak' ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Bayat, 2003: 47–62; Günay, 2008: 163, 177, 182; Çimen 2020: 135).

¹² Tanrıçanın bakire, anne ve yaşlı kadın dönemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Conway, 2007).

¹³ Nar ve diğer bazı meyvelerin yanı sıra bunların ağaç dallarının da doğurganlık ve bereket anlamlarına geldiği ile ilgili olarak Neumann şunları söyler: "Elmalar, narlar, afyon tohumları ve diğer meyveler ya da dallar doğurganlık simgeleri olabilir. Sümer'de dal ve filiz zaten Ulu Tanrıça ile ilişkilendirilmişti, ve İstar ile Girit tanrıçasının sayısız tasvirinde dallar ve çiçekler Ulu Ana'nın tapınma nesnelere olarak görünür. Ve biz, Dionisos tapınıncında, sonrasında da Roma'da ve Orta Çağ köylülerinin pagan

Şehzadenin, prensesin istediği nar dalını bulmaya gittiği bahçenin, yer altını yani ölümler diyarını temsil ettiği söylenebilir. Şehzade yer altına giderek ölümü deneyimlemiş ve orada yer altı tanrıçasını görmüştür. Bu tanrıça (yaşlı kadın – ataerkil etkiler ile cadı kılığında sokulan tanrıça) Yunan söylencelerinde yer alan, yeniden doğumu ve sonsuz gençliği temsil eden nar meyvesini kullanarak ölmüşlere yeniden hayat veren Persephone (Hecate) ile de kıyaslanabilir.¹⁴ Nar dalını alarak prensese getiren şehzade, aslında yer altına yani ölümler diyarına gitmiş ve dönmüştür. Bu ise, şehzadenin tanrıçanın gizemlerine katılmış olduğunu gösterir. Aşağıda görüleceği üzere, şehzade prenses ile evlenmeden önce bir kez daha öldürülüp diriltilecektir.

Şehzade yaşlı kadından ayrıldıktan sonra nar dalı ile birlikte prensesin sarayına döner. Narların müziğini dinleyerek gerçekleştirdikleri kırk gün ve kırk gece süren bir düğün şöleninin ardından şehzade, prensese kendisinin de bir ailesi olduğunu, kendi ailesi ile birlikte de şölen yapmak istediğini söyler; prensesi de yanına alarak babasının sarayına giderler.

Prensese, şehzadenin sarayına geldiğinde padişahın başlattığı düğün şöleninin, saraya birlikte geldiği gerçek şehzade ile değil de padişahın oğlu olduğuna inanılan sahte şehzade ile yapılacağını öğrenince şaşır kalır. Saraydakiler ve padişah, ailesinin yanına prenses ile gelen şehzadenin çiftçinin oğlu olduğunu sanmaktadırlar. Prensese bu durumu öğrenince padişaha giderek, saraya beraber geldiği ve çiftçinin oğlu olarak bilinen genç öldürülmeden evlenmeyeceğini söyler. Padişah müstakbel gelininin isteği üzerine oğlanı çağırır ve başını vurdurtur. Başını vurdurduğu genç aslında gerçek şehzadedir. Prensese hemen yaşam suyunu oğlanın üzerine serper ve oğlan yeniden canlanır; daha sonra ona, öldüğünü ve yeniden dirildiğini, bu yüzden de önceki hayatında verdiği yeminin artık onu bağlamadığını, dolayısıyla da gerçeği anlatabileceğini söyler. Böylece oğlan, aslında gerçek şehzadenin kendisi olduğunu dile getirir ve kanıt olarak annesinin verdiği uğurluğu babasına gösterir. Bunun üzerine padişah, çiftçinin oğlu olan sahte şehzadeyi idam ettirir ve ardından şehzade ile prenses görkemli bir düğün ile evlenirler.

Prensese, şehzadenin öldürülmesi ve diriltilmesindeki –yani kurban edilip sonrasında tekrar hayata döndürülmesindeki– asıl etmen olduğu bu masalda fark edilebilir. Çiftçinin oğlu ise gerçek kral yerine öldürülen sahte kral olmuştur. Şehzadenin ikinci kez öldürülüp prenses tarafından diriltilmesi ve sonrasında (kutsal) evlilikleri ise söylencesel düzlemde, kurban edilen tanrı/kral'ın tanrıçanın rahminden yeniden doğması ile kutsal evlilik töreni arasında kurulan ilişkiyi göstermektedir.

Altın Elma

Altın Elma adlı masalda, saraydaki bahçede üzerinde tek altın elmanın yetiştiği bir elma ağacı vardır. Padişahın ölümü yaklaşınca bu ağaç altın elmasını verir ve

ayınlarında bu türden ağaç tapınmasıyla karşılaşılıyor. Bugün bile adaklar, hediyeler ve benzerleri ağaç dallarına tutturulur” (Neumann, 2015: 262).

¹⁴ Persephone, Demeter ve Hecate üçlü bir takım oluştururlar. Persephone bakireyi, Demeter anneyi ve Hecate yaşlı kadını temsil eder. bk. (Graves, 1992: 472, 615; Graves, 1999: 173, 211).

padişahın ölümünden sonra onu alan şehzade, yeni padişah olarak tahta oturmaya hak kazanmış olur.

Masalda sözü geçen ülkede gün gelip bir padişah, ardında üç oğul bırakarak ölür. Artık bu üç kardeşten elmayı alabilen yeni padişah olacaktır. Üç kardeşten büyük olanı ile ortanca kardeş iyi anlaşılıyorlardır. Bununla birlikte her ikisi de en küçük kardeşlerini pek sevmezler çünkü sağlığında babaları en çok bu küçük kardeşi sevmiştir. Büyük kardeşlerin aksine, küçük kardeş Halil'in ise padişahlıkta hiç gözü yoktur.

Babalarının ölümünden bir süre sonra bu üç kardeş kimin padişah olacağını belirlemek için elma ağacının altında toplanır. İlk olarak en büyük kardeş ağaca tırmanır fakat elmaya yaklaştığı sırada güçlü bir rüzgâr çıkıp dalları öyle bir salları ki şehzade yere zor iner. Sonra ortanca kardeş ağaca çıkar fakat aynı rüzgâr ortanca kardeşin de elmaya ulaşmasını engeller. Sıra üçüncü kardeşe gelmiştir. Küçük kardeş istemeye istemeye ağaca çıkar ve ne rüzgâr ne de başka bir aksilik olmadan elmayı dalından kolayca koparır. Ne var ki küçük kardeş bundan hiç hoşlanmaz; o, padişah olmayı istemez, bu yüzden de elmayı büyük kardeşlerine vermeyi ister. Kardeşlerine "Elmayı size atıyorum!" diye seslenir. Halil elmayı aşağı atmak ister fakat atamaz, elma adeta Halil'in eline yapışmıştır. Aşağı indiğinde ise kardeşleri Halil'e kızarlar çünkü elmayı atıyorum demesine rağmen atmamıştır. Halil ise elini uzatır ve yalvarırcasına kardeşlerinden elmayı almalarını ister. İki kardeş de elmayı almaya çalışır fakat elma Halil'in elinden bir türlü ayrılmaz, sonunda büyük ve ortanca kardeş anlayamadıkları bu durumdan dolayı korkarak oradan uzaklaşıp Halil'i yalnız bırakırlar.

Halil elinde elma ile öylece kalakalmıştır. Ne yapacağını düşünürken birden koşmaya başlar. Büyük bir pınarın yanına gelir. Eğilip pınarın suyundaki yansısına bakar ve "Sana bir elma atacağım, senden bu elmayı saklamamı istiyorum." der. Ancak elmayı atmak için elini kaldırdığında elma büyür, o kadar büyür ki elmanın ağırlığına dayanamayan Halil suya düşer. Bir süre suyun içinde derinlere gittikten sonra etrafındaki suyun kaybolduğunu ve kendisini de yumuşak bir şeyin tuttuğunu hisseder. Halil, etrafını görebilmek için elinde ışıldayan altın elmayı kaldırdığında, siyah bir koçun üzerinde oturduğunu fark eder. Koçun boynuzları da tıpkı elma gibi parlıyordur. Etrafına biraz daha dikkatlice baktığında ise büyük, gökkubbeli bir salonda olduğunu anlar.

Önceki masalda kahraman su kuyusuna inmişken, bu masalda ise bir su pınarı vardır ki her ikisinin işlevi aynıdır. Altın elmayı ağaçtan alabilen küçük şehzade, aslında kurban edilecek eski kralın yerine geçebilecek meziyete sahip olan ve kraliçe ya da prensesin (tanrıçanın) seçtiği yeni kraldır. Su pınarına düşmesi, tanrıçanın gizemlerine katıldığı anlamına gelir yani ölüp yeniden dirilmeyi deneyimlediği söylenebilir. Düştüğü yer ölümler diyarıdır, bir başka ifadeyle tanrıçanın rahmidir; burada bir koç görür. Koç, kurban edilen tanrı/kral'ı temsil eder.¹⁵ Argonotlar

¹⁵ Koç, kurban edilen tanrı/kral'ı temsil eden hayvanlardan birisidir, dolayısıyla Halil'in bir koça binmesi aslında Halil'in kurban edilen tanrı/kral olduğunu gösteriyor. Örneğin, Mısır'da Ammon'u temsil eden bir koçun kurban edilmesi ile ilgili olarak bk. (Frazer, 1992: 92).

efsanesinde de İason'un altın postlu koçun peşinde olduğu görülmektedir, postu ele geçirebilmesi onu yeni kral yapacaktır ve bu macerasında en büyük yardımcısı ise tanrıçayı temsil eden prenses Medea'dır (Euripides, 2006).

Masala geri dönersek koç, bir süre sonra konuşmaya başlar: "Sultanım yolumuz uzak. Şimdi lütfen bir elinle benim boynuzumu tut, diğeri ile de elmayı kaldır ki ışığı ile etrafı aydınlatsın." der. Ardından büyük bir hızla koşmaya başlar ve sonra aniden durur. Halil, çok kuvvetli bir çığlık duymuştur. "Çıgıllıkları duyuyor musun?" diye sorar koç ve ekler; "Sultanım, sen korkusuz birisi olduğun için kurtarıcı olarak seçildin. Burada olmanın sebebi de bu çığlıklar. Şimdi seni oraya götüreceğim." Karanlığa doğru ilerledikçe çığlıklar daha net duyulur. Bir süre sonra çığlıkların arasından "Işık!", "Işık!" dendiğini anlayabilir Halil. Biraz daha ilerleyince çığlıkları atan insanları da görür. Aynı yöne doğru yürüyen iki büklüm insanlar vardır, hepsi de "Kurtarıcı! Bize ışık ver!" diye bağırlar.

Sonunda insan güruhu da Halil'i görür, "Işık geldi, ışık geldi!" nidalarıyla alkış tutmaya ve Halil'in etrafında toplanmaya başlarlar. Halil, ışık saçan altın elmayı olabildiğince havada tutar, tam o sırada karşısındaki duvarın ikiye ayrıldığını görür. Duvarın içinden bir kadın çıkar ve Halil'e doğru yaklaşır. Kadın, beyaz bir çarşaf giymiştir. Çarşafın altında sadece adım attığı yeri aydınlatan bir ışık vardır. Halil'in önüne kadar gelen kadın, yavaşça üzerindeki çarşafı kaldırır ve şehzadenin elindeki altın elmanın dalına benzer altın bir dal çıkarır. Halil'in dikkati ise bu altın daldan çok, olağanüstü bir gülümsemeyle kendisine bakan bu kadına yönelmiştir. Kadın yumuşak bir sesle, "Benim sevgili oğlum. Oğlum benim..." der. Halil bu sözleri duyar duymaz karşısındaki kadının hiç tanıma fırsatı bulamadığı, kendisini doğururken ölmüş olan annesi olduğunu anlar.

Kadın, oğluna doğru eğilir ve ince altın bir dal ile elmaya dokunur. Böylece elma, dala tutunur. Sonra kadın, elma dalını havaya kaldırır ve sallar. Daldan bir şimşek çıkar, gökgürültüsü duyulur, taşlar sarsılmaya başlar. Bir anda ortalık toz duman içinde kalır. Koç, zarar görmemesi için Halil'i boynuzları ile uzağa savurmuştur.

Olup bitenlerden sonra baygın düşen Halil, gözlerini tekrar açtığında kendini güzel çiçeklerin güzel kokular yaydığı bir ovada uzanmış olarak bulur. Yakınında şarkı söyleyen bir adam vardır. Adam aynı zamanda urgan örmekle meşguldür ve üzerinde siyah bir koç kürkü vardır. Halil, adamın koç kürkünün üzerinde de o altın boynuzların olduğunu görür ve yerinden fırlayarak "Sen o koçsun, demek ki gördüklerim rüya değilmiş. Demek ki ben annemi gerçekten gördüm. Ya altın dallı elma nerede? Haydi cevap ver!" der. Siyah kürklü adam ise "Altın elma uyandığın yerde duruyor. Onu bağlayıp asabilmen için sana urgan yapıyorum sultanım. Anneni bulmak için uzun bir yola çıkacağız. Hazır mısın?" diye sorar. Halil, ilk olarak neler olup bittiğini anlamak ister, koç kürkü giyinmiş adama bildiği her şeyi kendisine anlatmasını söyler. Bunun üzerine adam konuşmaya koyulur: "Sultanım sen karanlıkta yaşayanlara ışık getirmekle görevlendirildin. Bu yüzden elmayı buldun ve annen de bu yüzden altın dal ile elmayı birleştirdi. Sen aşağıya gelince, sevgili annen özgürlüğüne kavuştu. Şimdi seninle beraber yollara düşeceğiz. Sen altın elma ile insanlara, ben de altın boynuzum ile değer görmeyenlere ve hayvanlara ışık götüreceğiz. Yolumuz bittiğinde ise sen annene kavuşacaksın ben de özgürlüğüme."

Bu masalda da elmanın yer altı ve yeniden doğum ile ilişkisi görülebilmektedir. Halil, pınarın suyuna düşerek yer altına gider ki aslında ölmüştür. Yer altında yeniden doğacak olan insan kalabalıkları ve tanrıça (annesi) ile karşılaşır. Burada kadının elindeki altın dalın bir elma dalı olduğu düşünülebilir çünkü bu dal, Halil'in elindeki altın elma ile birleştirilmektedir. Sanki daha öncesinde ayrılmış iki parça, yeniden bir araya gelmiş gibidir. Halil'in bir kurtarıcı olarak görülmesi de Halil'in kurban edilen bir tanrı/kral olduğunu ifade eder çünkü kurban edilen tanrı/kral, kanıyla doğaya yaşamı yeniden getirir ve verimliliği artırır. Dolayısıyla böyle bir güç insanlar tarafından kurtarıcı olarak görülür. Tanrı/kral kurban edilmeyecek olsa doğadaki yaşam giderek solacaktır.

Beyaz çarşafa sarılı annesini yer altında gören Halil, butasını almış bir âşık olarak değerlendirilebilir. Halil, ölüp dirilmeyi deneyimledikten sonra yani yeryüzüne döndükten sonra insanların kurtarıcılığına soyunmuş ve diyar diyar gezerek acılara son vermeye, esirlere özgürlük kazandırmaya başlamıştır. Bu da, Halil'in kurban edilen ve yeniden dirilerek insanlığa kurtuluşu getiren bir oğul/sevgili/tanrı/kral olduğunu gösterir. Oğul/sevgili/tanrı/kral olarak kurtarıcılık yapma görevi bittiğinde ise Kara Koç'un dediği gibi annesine kavuşacaktır Halil yani kutsal evlilik ile birleşeceklerdir.

SONUÇ

Yukarıda, Ignacz Kunos ve Elsa Sophia von Kamphoevener tarafından derlenen *Büyülü Nar Dalı ve Güzel Kız* ile *Altın Elma* adlarındaki iki Türk masalı incelenmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, bu masalların derlendiği yer Anadolu'dur. Her iki masal için de ortak olarak göstermeye çalıştığımız simgeler kutsal evlilik ve oğul/sevgili/tanrı/kral'ın kurban edilmesi ile ilgilidir. Bu simgeler şunlardır: Elma ve nar gibi meyveler kutsal evlilik ile ilgili simgelerdir; kuyu ve pınarlar ise yer altını veya tanrıçanın rahmini simgelerler; şehzadenin ölmesi ve prenses tarafından diriltilmesi ile kuyuya veya pınara düşme, kutsal evliliğin yanı sıra kralın ölümünü de temsil eder çünkü kuyu ve pınarlar tanrıçanın rahmini, rahme girmek ise hem bir kutsal evliliği hem de ölümü simgeler; ölen kral yine rahimden doğacaktır. Türk halk inanışında görülen bir kavram olan *buta almak* da *Büyülü Nar Dalı ve Güzel Kız* adlı masalda görülebilmektedir.

İlk incelediğimiz masalda bir padişah yolculuğa çıkar, yolda bulduğu bir elmanın sahibi ile tanışır ve evlenir. Daha sonra padişahın oğlu bir yolculuğa çıkar ve bir bahçede prenses ile tanışıp onunla evlenir. İkinci incelediğimiz masalda ise altın elmaya sahip olan genç, bir su pınarına düşer ve böylece bir yolculuğa çıkar. Bu yolculukta annesi ile karşılaşır. Görüldüğü üzere, kahramanlar hep bir yolculuğa çıkmış ve kimi görevleri yerine getirmişlerdir. Söz konusu yolculuklar ve yerine getirilen görevler, eski kralın kurban edilmesinin ardından kraliçenin yeni kralı seçmesi için gerekli gördüğü becerilere işaret eder. Yukarıda da ifade edildiği üzere, benzer şeyler hem İason'un Argonotlar ile çıktığı yolculukta yerine getirdiği görevlerde ve bu görevleri yerine getirirken prenses Medea'dan yardım alışında hem

de öküz başlı bir canavar olan Minotaur'u öldürme görevinde Girit kralı Minos'un kızı Ariadne'nin Theseus'a yardımcı olmasında görülebilmektedir.¹⁶

Tıpkı İason ve Medea'nın ya da Theseus ve Ariadne'nin öykülerinde olduğu gibi, Anadolu'dan derlenmiş bu iki Türk masalında da, kahramanlara hep bir kadın veya kızın yardım ettiği fark edilmektedir: İlk masalda prenses, gerçek şehzadenin başının vurdurtulmasından sonra yaşam suyu ile onu diriltir; bahçedeki yaşlı, uzun tırnaklı kadın ise şarkı söyleyen narı bulmasında şehzedeye yardımcı olur. İkinci masalda Halil, daha önce hiç görmediği annesi (tanrıça) ile tanışır ve annesi Halil'deki altın elma ile kendisindeki altın dalı birleştirir. Böylece Halil, karanlıkta yaşayanlara ışık getirebilme yeteneğiyle (vergiysiyle) donatılmıştır; tıpkı Türk halk geleneğinde şaman ya da ozan olacak birinin, rüyasında sevgilinin elinden bâde içerek buta almasında (vergi almasında) olduğu gibi.

Ele aldığımız iki masal hem Medea ve Ariadne örneğindeki hem de Türk şaman ve âşık geleneğindeki benzer anaerkil simgeleri barındırmak suretiyle, sadece farklı kültürlerin etkilerini Anadolu masallarında görmemizi sağlamakla kalmaz, farklı kültürlerdeki ortak anaerkil köklere dair de bir ışık tutar.

KAYNAKÇA

Aksoy, Mustafa (2007). "Türk Halk Edebiyatında Anlatım Aracı Olarak Elmanın Kullanımına Ontolojik Bir Yaklaşım". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. S. 7 (2). s. 41–56.

Altun, Işıl (2008). "Türk Halk Kültüründe Elma". *Turkish Studies*. S. 3 (5). s. 262–281.

---

¹⁶ Theseus ve Ariadne için bk. (Graves, 1984: 93–97). Minotaur'un içerisinde bulunduğu labirent ise rahmi simgelemektedir, dolayısıyla da öteki dünyaya bir yolculuğu ifade eder. John Layard, labirentin ilktipsel (arketipsel) özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

1. Her zaman ya ölümden sonra bir yaşam ya da üyeliğe kabul [ya da erginlenme] gizemleri hakkındaki ölüm ve yeniden doğuş ile ilgilidir.
2. Neredeyse her zaman bir mağara (ya da daha nadir olarak, inşa edilmiş bir mesken) ile ilişkilidir
3. Dinsel törenin korunduğu durumlarda, labirentin kendisi ya da onun bir çizimi her zaman mağaranın ya da meskenin girişine yerleştirilmiştir.
4. Mitsel ya da gerçek, yöneten şahsiyet her zaman bir kadındır.
5. Erkekler ya labirentin içinden geçerler ya da labirent deseni üzerinden yürürler (Layard, 1942: 652).

Layard'ın aktarmış olduğu ilktipsel özelliklerde labirentin (yani rahmin) ölüm ve yeniden doğuş ile ilişkisi görülüyor. Kadın, dinsel törenin yöneticisi iken erkekler labirentin içinden geçiyorlar, yani tanrı/kral kurban edilmek suretiyle rahme giriyor ve ardından yeniden doğuyor (rahimden çıkıyor). Kelt söylencelerinde, labirentin kraliyet mezarı anlamına geldiğini de görüyoruz, bk. (Graves, 1992: 318).

Bakırcı, Nedim (2019). “Kırım Tatar Masallarından Altın Elma Adlı Masalın Arketipsel Sembolizm Açısından Çözümlemesi”. *Türük*. S. 7. (19). s. 36–46.

Baring, Anne–Jules Cashford (1993). *The Myth of the Goddess: Evolution of an Image*. London: Arkana Penguin Books.

Bayat, Fuzuli (2003). *Köroğlu: Şamandan Âşık, Alpten Erene*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Campbell, Joseph (1960). *The Masks of God: Primitive Mythology*. London: Martin Secker & Warburg.

Cıbroğlu, Yıldız (1996). *Kadının Yazısız Tarihi: “M” ve “N” Sesi*. İstanbul: Payel Yayınevi.

Conway, Deanna J. (2007). *Maiden, Mother, Crone: The Myth & Reality of the Triple Goddess*. Woodbury: Llewellyn Publications.

Çimen, Ünsal (2020). “Köroğlu Destanı’ndaki Anaerkil Ögelerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi”. *Kadın/Woman 2000*. S. 21 (2). s. 127–142.

Eisler, Riane (1996). *Sacred Pleasure: Sex, Myth, and the Politics of the Body - New Paths to Power and Love*. New York: Harper San Francisco.

Eliade, Mircea (2002). *Babil Simyası ve Kozmolojisi*. (çev. Mehmet Emin Özcan). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Euripides. (2006). *Medea*. (çev. Metin Balay). İstanbul: Mitos Boyut.

Frazer, James G. (1991). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri Vol I*. (çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınevi.

Frazer, James G. (1992). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri Vol II*. (çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınevi.

Göttner-Abendroth, Heide (2023). *Matriarchal Societies of the Past and the Rise of Patriarchy: West Asia and Europe*. New York: Peter Lang.

Graves, Robert (1992). *Greek Myths: Combined Edition*. London: Penguin Books.

Graves, Robert (1999). *The White Goddess: A Historical Grammar of Poetic Myth*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Günay, Umay (2008). *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Hard, Robin (2004). *The Routledge Handbook of Greek Mythology*. New York: Routledge.

Kamphoevener, Elsa Sophia von (2004). *Türk Masalları Cilt II*. (çev. Aylin Gergin). İstanbul: Gendaş Kültür.

- Köroğlu Destanı. (2003). (Azericeden çev. İsa Öztürk). İstanbul: Adam Yayınları.
- Kramer, Samuel N. (2002). *Tarih Sümer'de Başlar*. (çev. H. Koyukan). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kunos, Ignacz (1913). *Forty-Four Turkish Fairy Tales*. (der. ve çev. I. Kunos). London: George G. Harrap & Co.
- Layard, John (1942). *Stone Men of Malekula: The Small Island of Vao*. London: Chatto & Windus.
- Matson, Gienna (2010). *Celtic Mythology A to Z*. New York: Chelsea House Publishers.
- Monaghan, Patricia (2004). *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*. New York: Facts On File. Inc.
- Neumann, Erich (2015). *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*. (çev. R. Manheim). Princeton: Princeton University Press.
- Şimşek, Esmâ (1996). "Türk Folklor ve Halk Edebiyatında Elma". *Türk Dünyası Araştırmaları*. S. 105. s. 215–226.
- Şimşek, Esmâ (2008). "Ölümsüzlük İlacı Elma". *Turkish Studies*. S. 3 (5). s. 193–204.
- Yarnall, Judith (1994). *Transformations of Circe: The History of an Enchantress*. Urbana: University of Illinois Press.
- Yeşil, Yılmaz (2015). "Türk Halk Hekimliğinde Elma". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. S. 4 (11). s. 201–209.